

พลิกความรู้เรื่องแผ่นไม้จำหลัก เครื่องราชกกุธภัณฑ์ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย*

พิชญา สุ่มจินดา

สาขาวิชาศิลปะไทย ภาควิชาศิลปะไทย

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

แผ่นไม้สลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์
ศิลปะอยุธยา ชุมพรศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓. ไม้จากศาลากลางจังหวัดสุโขทัย
WOODEN SLAB REPRESENTING THAI REGALIA
Ayutthya Style, 17th - 18th Century A.D.

แผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์เป็นโบราณวัตถุไม้ชิ้นสำคัญหนึ่งในหลายชิ้นที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย ความสำคัญของไม้จำหลักแผ่นนี้เห็นได้จากการที่นักวิชาการมักนำไปใช้อ้างอิงเป็นตัวอย่างของเครื่องราชกกุธภัณฑ์โบราณที่อาจเรียกได้ว่าครบถ้วนทั้งสำหรับซึ่งแทบไม่มีหลักฐานหลงเหลือเป็นรูปธรรมให้เห็นมาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

แต่จะเป็นตัวอย่างของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ยุคใดสมัยใดย่อมขึ้นอยู่กับความเห็นทางด้านอายุของนักวิชาการแต่ละท่าน ซึ่งมีทั้งที่เชื่อว่า ไม้จำหลักแผ่นนี้คงสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยและเป็นตัวอย่างของเครื่องราชกกุธภัณฑ์

สมัยสุโขทัยอันมีอยู่ ๕ สิ่ง คือ กรอบหน้าหรือกะบังหน้า (อุณหิต) พระแสงจามรี พระขรรค์ชัยศรี ธารพระกร และฉลองพระบาทเชิงงอน เพิ่มขึ้นจากที่ปรากฏในจารึกวัดป่ามะม่วงของพญาลิไทย (พุทธศักราช ๑๙๙๐) ที่มีเพียง ๓ สิ่ง คือ มงกุฎ พระขรรค์ชัยศรี และเศวตฉัตร^๑ หรือไม่ก็ให้ความเห็นว่า คงสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายราวรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (ครองราชย์พุทธศักราช ๒๒๗๕-๒๓๐๑) เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ผู้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ปราสาทประธานองค์นี้เป็นหนาล่าสุดและทรงพระราชพิธีถวายไม้จำหลักแผ่นต่างเครื่องราชกกุธภัณฑ์เป็นพุทธบูชาแด่พระบรมสารีริกธาตุ^๒

ความเห็นด้านอายุเวลานักวิชาการที่กล่าวมานี้ ดูเหมือนจะขึ้นอยู่กับการตีความของแผ่นไม้จำหลักซึ่งว่ากันว่า

* ผู้เขียนขอขอบคุณผู้อำนวยการและภัณฑารักษ์ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง ที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์ในการบันทึกภาพและข้อมูลของแผ่นไม้จำหลัก อาจารย์สยาม ภัทรานุประวัติ สำหรับคำแนะนำทางด้านอักษรศาสตร์ คุณธนวัจน์ แสงสุริยาพร นักศึกษาสาขาวิชาออกแบบคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ช่วยบันทึกภาพแผ่นไม้จำหลักในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง หากความรับผิดชอบทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับบทความนี้ย่อมเป็นของผู้เขียนเอง

ได้มาจากปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เขตเมือง (ซึ่งความจริง คือ สวรรคโลกเก่า ปัจจุบันอยู่เขตพื้นที่ของอำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย) พระมหาธาตุสำคัญศูนย์กลางของเมืองสวรรคโลกเก่าที่สร้างครอบสถูปยอดดอกบัวตูมของเดิมไว้ภายใน นักวิชาการจึงมักกำหนดอายุเวลาแผ่นไม้จำหลักให้อยู่ในสมัยเดียวกับการสร้างหรือการปฏิสังขรณ์ปราสาทประธานองค์ดังกล่าว ซึ่งอาจครอบคลุมช่วงระยะเวลาตั้งแต่สมัยสุโขทัยได้จนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ประเด็นเรื่องที่นำไปจึงเกี่ยวข้องกับอายุเวลาของแผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์มาตั้งแต่ต้นและก็ส่งผลต่อความรู้เรื่องพัฒนาการของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ดังที่เราได้รับทราบกันอยู่ในปัจจุบันด้วย

ที่มาและที่ไป

แผ่นไม้จำหลักนี้ในหนังสือนำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง ฉบับตีพิมพ์เมื่อประมาณพุทธศักราช

แผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ได้จากศาลากลางจังหวัดสุโขทัย ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย ทำจากไม้ทาสีปิดทองประดับกระจก สูง ๔๖ เซนติเมตร ยาว ๗๕ เซนติเมตร กรอบด้านนอกแสดงภาพเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ประกอบไปด้วย อุณหิตหรือกรอบหน้า พระขรรค์ชัยศรี พระแสงจามรี ธารพระกร และฉลองพระบาทเชิงงอน พร้อมข้อความ “ราชกกุธภัณฑ์” (ราชกกุธภัณฑ์) กรอบด้านในเป็นอักษร โอม แบบหนังสืออริยกะ ตอนล่างเป็นอักษรขอม ภาษาไทย อ่านว่า พระบรมราชโองการ (บันทึกภาพ : ธนวัจน์ แสงสุริยาพร)

๒๕๔๔-๔๕ ในสมัย พลอากาศตรีอาวุธ เงินชูกลิ่น เป็นอธิบดีกรมศิลปากร (เพราะไม่ระบุปีที่พิมพ์ไว้) กล่าวว่า ได้มาจากปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เขตเมือง^๓ ในหนังสือเล่มเดียวกันยังกล่าวถึง โบราณวัตถุไม้อีก ๒ ชิ้นที่ได้มาจากปราสาทประธานแห่งนี้เช่นเดียวกัน และปัจจุบันก็เป็นโบราณวัตถุชิ้นเอกของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง ที่รู้จักกันเป็นอย่างดี นั่นคือ บานประตูไม้จำหลักรูปเทพทวารบาลทรงพระขรรค์และดาวเพดานของคูหาปราสาทประธาน^๔ ทั้ง ๒ สิ่งนี้ได้รับการกล่าวถึงเป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๔ ในจดหมายเหตุ

ระยะทางไปพิษณุโลก พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อทรงพบโบราณวัตถุเหล่านี้ขณะยังอยู่ภายในปราสาทประธาน^๕ แต่ก็มีได้ทรงกล่าวถึงแผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์ไว้ ส่วนพระราชนิพนธ์*เที่ยวเมืองพระร่วง* ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ก็มีได้ทรงกล่าวถึงแผ่นไม้จำหลักเช่นกัน^๖

จะเห็นว่าในขณะที่บานประตูและเพดานปราสาทไม้แกะสลักล้วนมีข้อยืนยันอย่างชัดเจนถึงที่มาที่ไปว่ามาจากปราสาทประธานดังกล่าวตั้งแต่ก่อนขึ้นทะเบียนเป็นโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง แต่แผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์กลับไม่ได้รับการกล่าวถึงในรายงานของเจ้านายทั้ง ๒ พระองค์นั้น ซึ่งก็นับว่าตรงกับข้อมูลใหม่ของทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง ที่ได้ตีพิมพ์จัดแสดงใหม่ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษอธิบายแผ่นไม้จำหลักว่า

แผ่นไม้สลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ได้จากศาลากลางจังหวัดสุโขทัย
WOODEN SLAB REPRESENTING THAI REGALIA Ayudhya Style, 17th-18th Century A.D.

เมื่อสอบถามไปยังพิพิธภัณฑฯก็ได้ความว่า ทะเบียนโบราณวัตถุของแผ่นไม้จำหลัก เลขทะเบียน อย ๕๕๙๙ ได้ระบุตรงกันกับป้ายจัดแสดงว่า ไม้จำหลักแผ่นนี้มาจากศาลากลางจังหวัดสุโขทัย แต่ไม่ได้บอกไว้ว่าได้มาตั้งแต่เมื่อใดและจากศาลากลางหลังใด (เพราะคงมีทั้งหลังเก่าและหลังใหม่) นอกจากนั้น ทะเบียนก็ไม่ได้แสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เซลียง เอาไว้เลย ข้อมูลของทางพิพิธภัณฑสถานจึงออกจะให้ความกระจ่างว่า แผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์คงไม่ได้นำมาจากปราสาทประธานของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เซลียง ดังที่เชื่อกันมา ประเด็นนี้มีความสำคัญมิใช่น้อยเพราะด้วยความเข้าใจว่าไม้จำหลักแผ่นนี้มาจากปราสาทประธานดังกล่าวมาตั้งนานแล้ว จึงเป็นมูลเหตุประการสำคัญที่ทำให้นักวิชาการหลายท่านเชื่อกันว่าอายุ

พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๔ เพื่อใช้ประทับแทนพระราชลัญจกรมหาโองการหรือมหาอุณาโลมองค์เดิม (ภาพจากพระราชลัญจกร ๒๕๓๘, น. ๑๔๗.)

เวลาของแผ่นไม้จำหลักคงตกอยู่ในสมัยสุโขทัยหรืออยุธยาตามอายุเวลาของปราสาทประธานไปด้วย แม้ในหนังสือนำชมของทางพิพิธภัณฑฯเองก็ระบุว่าได้มาจากปราสาทประธานของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เซลียง จนเพิ่งได้รับการแก้ไขให้ตรงกับทะเบียนโบราณวัตถุของทางพิพิธภัณฑฯเองเมื่อไม่นานมานี้

รูปพรรณสัณฐาน

แผ่นไม้จำหลักมีความสูง ๔๖ เซนติเมตร ยาว ๑๕ เซนติเมตร รูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมตัด มีกรอบ ๒ ชั้น กรอบชั้นนอกเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมตัดปิดทอง พื้นกรอบทาสีแดง ภายในกรอบด้านบนจำหลักเป็นรูปอุณห์หรือกรอบหน้ารองรับด้วยขาห้อย สองข้างอุณห์สนาบด้วยตัวอักษรไทย ภาษาไทย ทั้งขวาและซ้าย ด้านขวาของอุณห์จำหลักคำว่า “ราชะฤฯ” และด้านซ้ายจำหลักคำว่า “พระ” ตามลำดับ คงต้องการให้หมายถึง “ราชกกุธภัณฑ์” สอดคล้องกับภาพเครื่องราชกกุธภัณฑ์บนไม้จำหลักแผ่นนี้ ด้านขวาของแผ่นไม้จำหลักเป็นรูปพระเสด็จยืนยาว ปลายเป็นรูปหัวเม็ดทรงมณฑลยอดแหลมตรงข้ามกันทางด้านซ้ายจำหลักเป็นรูปพระขรรค์ คือ ดาบที่มีคมทั้ง ๒ ข้าง ด้ามพระขรรค์เป็นรูปเฟือง ปลายด้าม

เป็นหัวเม็ดทรงมณฑล ด้านล่างจำหลักเป็นรูปฉลองพระบาทเชิงงอนหันสันฉลองพระบาทเข้าหากันจำหลักลายใบเทศบนฉลองพระบาทเชิงงอนเป็นธารพระกร ยอดเป็นหัวเม็ดทรงมณฑล สันเป็นสองง่าม ทั้งตัวอักษรและบรรดาเครื่องราชกกุธภัณฑ์ล้วนลงรักปิดทอง ประดับกระจกลีฉะฉาดสลักเขียวเฉพาะที่กระจังของอุณห์และลวดลายของฉลองพระบาทเชิงงอนประหนึ่งการลงยา กรอบชั้นในเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมตัดปิดทอง พื้นกรอบทาสีเขียว จำหลักเป็นตัวอักษร ๓ บรรทัด บรรทัดบนสุดเป็นอักษรขนาดเล็ก ๓ ตัว ตัวแรกเป็นเส้นขีดลงในแนวตั้งคล้ายไม้เอก ตัวกลางคล้ายเครื่องหมายวรรคตอน และตัวสุดท้ายเป็นวงกลมกลวงประดับกระจกลีฉะฉาด บรรทัดต่อมาเป็นอักษรขอม ภาษาไทยขนาดใหญ่กว่าเขียนว่า “พระบรม” บรรทัดล่างสุดขนาดตัวอักษรเท่ากันเขียนว่า “ราชโองการ” รวมกันเป็นข้อความว่า “พระบรมราชโองการ”

อายุเวลาเดิมและอายุเวลาใหม่

ในหนังสือนำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหงได้กำหนดอายุเวลาแผ่นไม้จำหลักไว้ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒^๗ แม้ไม่ได้ให้เหตุผลของอายุเวลาดังกล่าวไว้อย่างชัดเจนแต่ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่าเป็นที่เข้าใจว่าก็คืออายุเดียวกับ

ในหนังสือนำชม
 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง
 ได้กำหนดอายุเวลาแผ่นไม้จำหลักไว้
 ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒
 ต่อมาทาง
 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง
 ได้ตีพิมพ์จัดแสดงใหม่ว่า
 ไม้จำหลักแผ่นนี้เป็นศิลปะอยุธยา
 ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓
 ในที่นี้ขอเสนออายุเวลาใหม่
 ของแผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์
 ว่าคงไม่ได้สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย
 หรือแม้แต่สมัยอยุธยาตอนปลาย
 อย่างแน่นอน

▲ ◀ **องค์พระราชนิพนธ์พระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่)** แกะจากงาพญาช้างเผือกเหลี่ยมทองคำ รูปใบอะแคนตุส (ภาพจาก**พระราชลัญจกร**. ๒๕๓๘, น. ๑๔๗.)

▶ **พระราชลัญจกรมหาโองการหรือมหาอุณาโลม (องค์เดิม)** (ภาพจาก**พระราชลัญจกร**. ๒๕๓๘, น. ๑๓๘.)

การสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ปรางค์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง ซึ่งนักวิชาการสันนิษฐานว่าตรงกับประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นั้นเอง ดังเห็นได้จากบานประตูไม้จำหลักรูปเทพทวารบาลทรงพระขรรค์และเพดานไม้จำหลักที่กำหนดอายุเอาไว้ในช่วงเดียวกัน^๙ ซึ่งต่อมาทางพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง ได้ติดป้ายจัดแสดงใหม่ว่าไม้จำหลักแผ่นนี้เป็นศิลปะอยุธยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ดังได้กล่าวมาแล้ว ส่วน พิเศษเจียรนัยทรงษ์ ให้ความเห็นว่า คงสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ตรงกับสมัยอยุธยาตอนปลายเมื่อคราวสมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงบูรณปฏิสังขรณ์ปรางค์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง ซึ่งยังพบหลักฐานเป็นงานไม้ คือ เพดานและบานประตูไม้จำหลักจากรัชสมัยดังกล่าว^๙

ในที่นี้ขอเสนออายุเวลาใหม่ของแผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์ว่าคงไม่ได้สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยหรือแม้แต่สมัยอยุธยาตอนปลายอย่างแน่นอน เพราะคำว่า “พระบรมราชโองการ” เพิ่งมาเริ่มใช้กันในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์พุทธศักราช ๒๓๙๔-๒๔๑๑) ก่อนหน้านั้นคำ “ตรัส” ของพระมหากษัตริย์จะใช้คำว่า “พระราชโองการ” เท่านั้นโดยไม่มีคำว่า “บรม” นำหน้า แต่เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๒ คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์พุทธศักราช ๒๓๙๔-๒๔๐๘) ให้มีพระราชอิสริยยศเทียบเท่าพระมหากษัตริย์หรือเป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกพระองค์หนึ่งที่ฝรั่งเรียกว่า “The Second King” การสถาปนาในครั้งนี้จึงมีความพิเศษแตกต่างจากการสถาปนาพระมหาอุปราชหรือวังหน้าตามโบราณราชประเพณีเช่นแต่

ก่อนมาทั้งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่า “นามวังหน้าซึ่งเคยเรียกในราชการว่า ‘พระราชวังบวรสถานมงคล’ ให้เปลี่ยนนามเรียกว่า ‘พระบวรราชวัง’ พระราชพิธีอุปราชากิเสกให้เรียกว่า ‘พระราชพิธีบวรราชากิเสก’ พระนามที่เจ้าลูกในพระสุพรรณบัฏ แบบเดิมว่า ‘พระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล’ พระราชทานพระนามอย่างพระเจ้าแผ่นดินว่า ‘สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว’ แลขานคำรับสั่งกรมพระราชวังบวรฯ เคยใช้ว่า ‘พระบัณฑูร’ โปรดให้เปลี่ยนเป็น ‘พระบวรราชโองการ’ เดิมคำ ‘บรม’ เปนฝ่ายวังหลวง แลคำ ‘บวร’ เปนฝ่ายวังหน้าเปนคู่กัน”^{๑๐} (เน้นโดยผู้เขียน)

การเติม “บรม” หรือ “บวร” เข้าไปในคำว่า “พระราชโองการ” คงเป็นพระบรมราชกุศโลบายเพื่อแยกให้เห็นความแตกต่างและไม่ให้สับสนระหว่าง “พระเจ้าแผ่นดินวังหลวง” และ “พระเจ้าแผ่นดินวังหน้า” ดังนั้น คำว่า “พระบรมราชโองการ” จึงเพิ่งเริ่มใช้เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๔ เป็นต้นมา อายุเวลาของไม้จำหลักแผ่นนี้จึงต้องไม่เก่าไปกว่านี้ดังกล่าว

ข้อควรพิจารณาต่อมาก็คือ รูปแบบและองค์ประกอบของแผ่นไม้จำหลักซึ่งมีข้อความ “พระบรมราชโองการ” อักษรขอม ภาษาไทย ล้อมรอบด้วยเครื่องราชกกุธภัณฑ์ได้จำลองแบบมาจาก “พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่)” ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นใหม่ตั้งแต่ทรงครองสิริราชสมบัติเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๔^{๑๑} เพื่อใช้ประทับ

แทนพระราชลัญจกรมหาโองการหรือมหาอุณาโลมองค์เดิม^{๑๒} พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการองค์ใหม่นี้เป็นดวงตราประจำชาติ แกะด้วยาพญาช่างเผือก เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตัดมุม ด้านบนตราสลักเป็นง่าสำหรับจับประทับ เลี่ยมแฉ่งและข้างด้วยทองคำเป็นรูปใบอะแคนตุส (Acanthus) ตรึงหมุดยึดองค์พระราชลัญจกรที่เป็นง่าไว้ ตัวลายภายในกรอบนอกของพระราชลัญจกรและเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์แบบเดียวกับแผ่นไม้จำหลัก ต่างกันตรงพื้นหลังของพระราชลัญจกรประดับด้วยลวดลายก้านขด

▼ **“หนังสืออริยกะ”** ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในแบบเทียบคำอ่านอักษรอริยกะกับอักษรไทย (ภาพจาก**สวดมนต์ ตัวอริยกะ**. ๒๕๔๗, ไม่มีเลขหน้า.)
► **พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์น้อย)** พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๗ โปรดสั่งเกดเครื่องหมาย “อุณาโลม” ที่ตอนบนซึ่งใช้แทนคำว่า “โอม” แบบหนังสืออริยกะในพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่) (ภาพจาก**พระราชลัญจกร**. ๒๕๓๘, น. ๑๔๘.)

เทียบคำอ่านอักษรอริยกะกับอักษรไทย				
สระ				
I	U	J	J	U
อ (-ะ)	อา (-า)	อิ (-ิ)	อี (-ี)	อุ (-ุ)
อู (-ู)	เอ (-เ-)	โอ (-เ-)	พยัญชนะ	
ᨆ	ᨇ	ᨈ	ᨉ	ᨊ
ก	ข	ค	ฌ	ง
ᨍ	ᨎ	ᨏ	ᨐ	ᨑ
จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
ᨔ	ᨕ	ᨖ	ᨗ	ᨘ
ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ
ᨚ	ᨛ	᨜	᨝	᨞
ด	ถ	ท	ธ	น
ᨡ	ᨢ	ᨣ	ᨤ	ᨥ
ป	ผ	พ	ภ	ม
ᨦ	ᨧ	ᨨ	ᨩ	ᨪ
ย	ร	ล	ว	ส
ᨫ	ᨬ	ᨭ	ᨮ	ᨯ
ห	ฬ	อ	โ	

ของใบอะแคนตุสทั่วทั้งกรอบซึ่งไม่มีในแผ่นไม้จำหลักและไม่ปรากฏคำว่า “ราชะกุฯ” และ “พระระ” (ราชกกุธภัณฑ์) เหมือนเช่นในแผ่นไม้จำหลัก แต่ที่เหมือนกัน คือตัวอักษรภายในกรอบชั้นในบรรทัดบนสุดและเป็นอักษร ๓ ตัว คล้ายกับที่ปรากฏบนแผ่นไม้จำหลัก อีก ๒ บรรทัดที่เหลือเป็นอักษรขอม ภาษาไทย เป็นข้อความว่า “พระบรมราชโองการ” เช่นเดียวกับแผ่นไม้จำหลักทุกประการ^{๑๓}

พระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่) ยังคงใช้ประทับในเอกสารสำคัญสืบมาจนกระทั่งพ้นสมัยการใช้ประทับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร (ครองราชย์พุทธศักราช ๒๔๗๗-๘๙) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๓^{๑๔} เหตุนี้ เมื่อพิจารณาจากคำว่า “พระบรมราชโองการ” ที่ริเริ่มโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและจากลักษณะของแผ่นไม้จำหลักซึ่งจำลองมาจากพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่) ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นแล้ว อย่างมากที่สุดไม้จำหลักแผ่นนี้ก็คงมีอายุเวลาไม่เกินกว่าปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการองค์นี้ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๔ หรืออยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔-ปลาย ๒๕ คือ ตั้งแต่เริ่มสถาปนาพระราชลัญจกรองค์นี้จนถึงพ้นสมัยการใช้ประทับ แผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์จึงไม่ได้สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ดังที่เคยเข้าใจกัน

อักษร “โอม” แบบหนังสืออริยกะ

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนคำตรัสของพระมหากษัตริย์จาก “พระราชโองการ” โดยเดิมคำว่า “บรม” ลงไปข้างหน้าเป็น “พระบรมราชโองการ” คงด้วยพระราชประสงค์เพื่อทรงแยกพระบรมราชอิสริยยศอัน “เทียบเท่า” แต่ “ไม่เท่าเทียม” กันระหว่าง “กษัตริย์วังหลวง” กับ “กษัตริย์วังหน้า” ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และคงเป็นเหตุที่ทำให้ทรงสถาปนาพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่) ขึ้นแทน

พระราชลัญจกรมหาโองการหรือมหาอุณาโลม (องค์เดิม) เพื่อทรงย้ำพระราชดำริดังกล่าวให้เป็นที่ชัดเจนลงในพระราชลัญจกรซึ่งจะต้องใช้ประทับกำกับในเอกสารสำคัญอันเป็น “คำสั่ง” ของพระมหากษัตริย์ ด้วยการระบุคำว่า “พระบรมราชโองการ” เป็นตัวอักษรลงในพระราชลัญจกรจากเดิมที่เป็นเครื่องหมายอุณาโลมเช่นในพระราชลัญจกรมหาอุณาโลมหรือมหาโองการ (องค์เดิม) และทรงใช้อักษรขอมเพื่อให้คำว่าพระบรมราชโองการดูศักดิ์สิทธิ์เป็นประกาศิต แต่ก็ยังทรงรักษาสาระสำคัญของ

พระราชลัญจกรมหาอุณาโลมหรือมหาโองการ (องค์เดิม) ที่ประกอบด้วยเครื่องหมายอุณาโลมเอาไว้ด้วย ดังเห็นได้จากอักษร ๓ ตัว ที่อยู่ด้านบนของคำว่า พระบรมราชโองการซึ่งประกอบกันเป็นคำว่า “โอม” ซึ่งเทียบได้กับเครื่องหมาย “อุณาโลม”

ถึงแม้ว่าอักษรทั้ง ๓ ตัวเหนืออักษรขอมว่าพระบรมราชโองการดูไปแล้วก็คงไม่ใกล้เคียงกับ “โอม” หรือ “อุณาโลม” ทั้งที่เป็นอักษรหรือเครื่องหมาย โอมตามที่เราคูณเคยกันสักเท่าไรนัก เรื่องนี้จึงมีข้อสันนิษฐานของท่านผู้รู้แตกต่างกันไป สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบายว่า เดิมเชื่อกันว่าเป็นอักษรพราหมณ์อ่านว่า โอม^{๑๕} แต่ทั้งนี้ทรงเชื่อว่าเป็นอักษรที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริผูกขึ้นเพื่อแทน อ-อุ-ม ตามคาถา *อรหํสมมา สมพุทโธ* ในพุทธศาสนา กล่าวคือ อักษรตัวแรกคือ อ ตรงกับหนังสืออริยกะที่ทรงพระราชดำริสร้างขึ้น อักษรตัวกลางเทียบได้กับตัว อุ เหมือนอักษรขอมในพระราชลัญจกรมหาโองการหรือมหาอุณาโลม (องค์เดิม) ที่ประกอบกันเป็นเครื่องหมายอุณาโลม และอักษรตัวสุดท้าย “เป็น ม คือณฤคหิตไม่มีข้อสงสัย” เมื่ออ่านรวม

กันจึงได้ความว่า โอม^{๑๖} ส่วนพระยาอนุমানราชธนเห็นพ้องกับกระแสพระดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้นเรื่องอักษรตัวแรกและตัวสุดท้าย แต่ให้ความเห็นต่างว่า อักษรตัวกลางใกล้เคียงกับ โอ ในภาษาทมิฬ ซึ่งเมื่อผูกรวมกับนิคหิตแล้วก็อ่านว่า “โอม” ได้เช่นกัน^{๑๗}

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า อักษร ๓ ตัวดังกล่าวเป็นสระใน “หนังสืออริยกะ” ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประดิษฐ์ขึ้นใหม่ครั้งทรงดำรงสมณเพศเพื่อใช้เขียนคำบาลีแทนอักษรขอมนั่นเอง^{๑๘} กล่าวคือ อักษรตัวแรกเป็นเส้นขีดลงในแนวตั้งแทนสระ อ อักษรตัวกลางคล้ายตัวการันต์แทนสระ อุ เนื่องจากปลายด้านขวาของอักษรตัวนี้ในองค์พระราชลัญจกรซึ่งสีกหรอไปทำให้ประทับไม่ติดยังพอเห็นว่าเป็นขมวดเล็กๆ ม้วนเข้าหาตัวเหมือนในหนังสืออักษรอริยกะ และตัวสุดท้ายเป็นวงกลมกลวง คือ ตัวนิคหิตหรือณฤคหิต (อังหรืออัม) ในหนังสืออริยกะ^{๑๙} ทั้งหมดจึงรวมกันอ่านออกเสียงโดยเร็วว่า “โอง” หรือแทนนิคหิตด้วย ม (อัม) ตามแบบสันสกฤตก็กลายเป็นคำว่า “โอม”

“โอม” แต่เดิมเป็นทั้งพยางค์ อักษร และเครื่อง

หมายศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์ ใช้เป็นคำขึ้นต้นของมนตร์ คาถา หรือบทสวด ต่อมาเกิดเป็นความเชื่อกันว่าประกอบขึ้นจากอักขระ ๓ ตัว อันมีความหมายถึงพระตรีมูรติ คือ “อะ” หมายถึง พระศิวะ “อุ” หมายถึง พระวิษณุ และ “มะ” หมายถึง พระพรหม โดยนำสระตัวท้ายของเทพเจ้า ๓ องค์นี้ มาย่อเมื่ออ่านประกอบกัน โดยเร็วก็จะกลายเป็นคำว่า “โอม” พุทธศาสนาในประเทศไทยได้นำมาใช้บ้างแต่เปลี่ยนความหมายเป็นพระรัตนตรัย อันได้แก่ “อะ” หมายถึง อรหะ “อุ” หมายถึง อุตตมบรม “มะ” หมายถึง มหาสงฆ และแทนด้วยเครื่องหมาย “อุณาโลม” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงสันนิษฐานว่า อุณาโลม คือ พระเนตรที่ ๓ ของพระอิศวรอันประดิษฐานตรงกลางพระนลาฏ เพราะพระราชลัญจกรมหาอุณาโลมหรือมหาโอการ (องค์เดิม) ก็หมายความว่าพระอิศวรอยู่แล้ว แต่ภายหลังจึงลางเข้าทางพุทธศาสนาว่าหมายถึงขนคิ้วกลางพระนลาฏของพระพุทธเจ้าอันเป็นหนึ่งในมหาบุรุษลักษณะ^{๒๐} ส่วนพระยาอนุমানราชธนะให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า น่าจะมีเค้ามาจากพุทธศาสนาลัทธิมหายานที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเปล่งพระรัศมีออกจากพระอุณาโลมให้สว่างไสวไปทั่วทั้งจักรวาล^{๒๑}

ส่วนผู้เขียนสันนิษฐานว่า อักษรอริยกะ ๓ ตัวในพระราชลัญจกรองค์นี้ที่ประกอบกันเป็นคำว่า “โอม” นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงมีพระราชดำริให้มีความหมายเช่นเดียวกับเครื่องหมาย “อุณาโลม” ดังเห็นได้จากพระราชลัญจกรพระบรมราชโอการ (องค์น้อย) ที่ทรงสร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๙๙ ลักษณะคล้ายกันกับพระราชลัญจกรพระบรมราชโอการ (องค์ใหญ่) แต่มีขนาดย่อมกว่า ในพระราชลัญจกรพระบรมราชโอการ (องค์น้อย) ได้ทรงเปลี่ยนหนังสืออริยกะ ๓ ตัวดังกล่าวให้เป็นเครื่องหมายอุณาโลม^{๒๒} สันนิษฐานว่า ด้วยพระราช

ประสงค์เพื่อทรงรักษาความหมายของพระราชลัญจกรมหาโอการ (องค์เดิม) ซึ่งเป็นรูปอุณาโลมในนุชบก อันมีเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าพระราชลัญจกรมหาอุณาโลมไว้^{๒๓} อนึ่ง ยังเป็นที่น่าสังเกตว่า ในพระราชหัตถเลขาบางองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงใช้เครื่องหมายอุณาโลมเป็นเครื่องหมายขึ้นต้นบรรทัดด้วย^{๒๔} จึงอาจกล่าวได้ว่า หนังสืออริยกะ ๓ ตัวในพระราชลัญจกรพระบรมราชโอการเป็นการนำคำว่า “โอม” อันแทนด้วยเครื่องหมายอุณาโลมซึ่งใช้เป็นพระราชลัญจกรมหาโอการหรือมหาอุณาโลม (องค์เดิม) มาใช้ในรูปแบบของหนังสืออริยกะ ทั้งนี้ เพื่อให้พระราชลัญจกรเหล่านี้มีความหมายเป็นประกาศิตประดุจ “โอการ” ของพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงเป็นสมมติเทพ ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงวิจารณ์ไว้ว่า “อักขระ โอม นั้น ไม่มีทางเลียงว่าจะไม่ใช่ทางไสยไม่ได้ใช้ในทางพระพุทธศาสนา และอักขระนั้นเองทำให้พระราชลัญจกรนั้นได้ชื่อว่า มหาโอการ และตรงกับคำที่ใช้เรียกพระเจ้าแผ่นดินตรัสว่า พระบรมราชโอการ”^{๒๕}

เครื่องราชกกุธภัณฑ์

มาดูที่ความหมายของรูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในพระราชลัญจกรพระบรมราชโอการกันบ้าง สำหรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เป็นเครื่องหมายหรือสิ่งแสดงถึงความเป็นพระราชาธิบดี หากจะมีก็สิ่งหรือมีสิ่งใดบ้างที่จะนำมาประกอบกันเป็นสำหรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์นั้นมีระบุไว้ในคัมภีร์หรือตำราแตกต่างกันไปอย่างมากมาย เครื่องราชกกุธภัณฑ์สำหรับที่เราคุ้นหน้าคุ้นตากัน คือ สำหรับที่ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์พุทธศักราช ๒๔๖๘-๗๗) เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๘ และในรัชกาลปัจจุบันเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๓ มีอยู่ด้วยกัน ๕ สิ่ง คือ พระมหากิษิยมงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร วาลวิชนี (พัดวาลวิชนีกับพระแสงจามรีหรือพระแสงหางช้างเผือกนับรวมเป็นหนึ่ง) และฉลองพระบาทเชิงงอน ต่างจากเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในพระราชลัญจกรพระบรมราชโอการ

◀ **เครื่องราชกกุธภัณฑ์** ประกอบด้วย พระมหากิษิยมงกุฎ พระแสงขรรค์ชัยศรี ธารพระกร วาลวิชนี (พระแสงจามรีค้ำแก้วและพัดวาลวิชนี) และฉลองพระบาท (ภาพจากจดหมายเหตุบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๔๖๘. ๒๔๓๒, ไม่มีเลขหน้า.)

(องค์ใหญ่) อันประกอบด้วยรูปอุณหิส พระแสง
ขรรค์ ธารพระกร พระแสง และฉลองพระบาท
เชิงงอน ตรงที่งอใจใช้รูปอุณหิสหรือกรอบหน้า
แทนที่พระมหาพิชัยมงกุฏอันเป็นศิราภรณ์มียอด
รวมทั้งทำให้วาลวิชนีมีแต่รูปพระแสงจามรีย่างเดียว
โดยไม่มีพัดวาลวิชนีรวมอยู่ด้วย

ความแตกต่างดังกล่าวคงมีนัยสำคัญ
เกี่ยวข้องกับพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยเฉพาะด้านความหมายทาง
อักษรศาสตร์และความถูกต้องตรงตามคาลาพระ
บาลีมากกว่าเรื่องของวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบ
หรือความเหมาะสม กล่าวคือ การใช้อุณหิสหรือ
กรอบหน้าในพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ
ทั้ง ๒ องค์ก็คงไม่ได้เป็นเพราะอุณหิสเป็นศิราภรณ์
รุ่นเก่าที่ต่อมาได้พัฒนาการกลายมาเป็นพระมหา
พิชัยมงกุฏซึ่งเป็นศิราภรณ์มียอดในภายหลัง^{๒๖}
หรือเป็นกระบวนช่างว่าเป็นเรื่องความเหมาะสม
ของการจัดสรรพื้นที่เพื่อจัดองค์ประกอบของรูป
เครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่ต้องบรรจุภายในกรอบ
แคบจึงต้องใช้อุณหิสซึ่งมีทรงเดี่ยวกว่าแทนพระ
มหาพิชัยมงกุฏ หากต้องคำนึงถึงด้วยว่า ผู้ทรง
สถาปนาพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์
ใหญ่) คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเป็นปราชญ์เชี่ยวชาญภาษาบาลีมาตั้งแต่ครั้ง
ทรงพระผนวช ทรงเน้นและให้ความสำคัญ
ในเรื่องของความหมายของคำทั้งในภาษาไทยและ
ภาษาบาลีเป็นพิเศษ จึงเป็นไปได้อย่างยิ่งที่ทรง
ศึกษาค้นคว้ามาแล้วว่า เครื่องราชกกุธภัณฑ์ตามที่ระบุไว้ใน
พระอรรถกถาบาลีควรประกอบไปด้วยสิ่งใดบ้าง

พระคัมภีร์มหาวงศ์ ที่พระมหานามเถระชาวลังกา
เรียบเรียงขึ้นเป็นภาษาบาลีประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑
และพระยาธรรมปโรหิตแปลเรียบเรียงเป็นภาษาไทยเมื่อ
พุทธศักราช ๒๓๓๙ ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กล่าวถึงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ใน
พระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระเจ้าเทวานันมปิยติสสะว่ามี

เครื่องราชกกุธภัณฑ์บนบานัญชรพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เรียงลำดับ
จากบนลงล่าง ได้แก่ อุณหิส ธารพระกร พระแสงขรรค์ซึ่งไขว้อยู่กับพระแสง
จามรี และฉลองพระบาทเชิงงอน ส่วนบนบานัญชรอีกด้านเป็นรูปอัฐบริหาร
สำหรับพระภิกษุ

ทั้งหมด ๕ สิ่ง ได้แก่ “วาลวิชนี คือ พัดวาลวิชนีอันกระทำ
ด้วยขนทรายจามรี ๑ อุณหิสส์ คือ พระมหาพิชัย
มงกุฏ ๑ ขคค คือ พระแสงขรรค์ ๑ ฉตุต คือ เสวตฉัตร
๑ ปาทุก์ ฉลองพระบาทแก้ว ๑”^{๒๗} เช่นเดียวกับพระคัมภีร์

อภิธานัปทปิภา หรือพระคัมภีร์พจนานุกรมบาลีประเภท
อภิธานซึ่งพระโมคคัลลานเถระแห่งคณะเชตวันมหาวิหาร
เรียบเรียงขึ้นที่ลังกาในรัชสมัยพระเจ้าปรักรมพาทุที่ ๑ เมื่อ
ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑ และ พระเจ้าวรวงศ์เธอ
กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงแปลและ
เรียบเรียงเป็นภาษาไทยเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๖^{๒๘} ในคาลา
ที่ ๓๕๘ กล่าวถึงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ว่ามี ๕ สิ่งเช่นกัน คือ

“ราชกกุธภัณฑ์ ๕ คือ พระขรรค์, ฉัตร, อุณหิส,
ฉลองพระบาท, วาลวิชนี ขคโค. (จ) ฉตุต, -มุณหิสส์,
ปาทุกา; วาฬวิชนี; (อิม กกุฏภณฺฑานิ ภวนฺติ ปญฺจ
ราชูหฺน)”^{๒๙}

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพระคัมภีร์ทั้ง ๒ เล่มจะระบุเครื่อง
ราชกกุธภัณฑ์ตรงกันทั้ง ๕ สิ่งแต่ก็แปลความต่างกัน พระ
คัมภีร์มหาวงศ์ แปลอุณหิสว่าคือพระมหาพิชัยมงกุฏในขณะที่
พระคัมภีร์อภิธานัปทปิภา คาลาที่ ๘๖๒ แปลความหมาย
โดยอรรถของ “อุณหิส” ว่า หมายถึง กรอบหน้าหรือผ้าโพก^{๓๐}
ดังนั้นการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือก
ใช้อุณหิสในพระราชลัญจกรแทนพระมหาพิชัยมงกุฏคง
เพื่อให้ตรงตามความหมายที่แท้จริงของพระบาลีมาก
ที่สุดมิใช่จะทำรูปทรงของพระมหาพิชัยมงกุฏให้ดูคล้าย
กะบังหน้าหรืออุณหิส^{๓๑} ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงค้นคว้าว่า “กั
คำมกุฏนั้นในภาษาบาลีมีความหมายอย่างกว้างขวางไม่ว่าจะ
เป็นสิ่งอันใดหากใช้เป็นเครื่องศิราภรณ์แล้ว เรียกมกุฏ
ทั้งสิ้น”^{๓๒} แม้ในพระคัมภีร์อภิธานัปทปิภา คาลาที่ ๒๘๓
และ ๒๘๔ เองก็จัดให้มกุฏกับอุณหิสเป็นของคนละ
อย่างกัน^{๓๓}

ส่วน “วาลวิชนี” หมายถึง แลที่ทำจากขนจามรี ไม่ใช่
พัดวาลวิชนีหรือพชนีฝกมะขามที่ทำจากใบตาล เรื่องนี้ทั้ง
พระคัมภีร์มหาวงศ์ และอภิธานัปทปิภา กล่าวความคล้าย
คลึงกัน ดังพระคัมภีร์อภิธานัปทปิภา คาลาที่ ๓๕๗ ว่า
“พัดทำด้วยขนทราย (จามร) ๒ วิชนี; -(ตุล จ) จามร,”^{๓๔}
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัด
ติวงศ์ได้ทรงอธิบายถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพว่า

“วาลวิชนี กับ จามร นั้นเป็นวัตถุอันเดียวกัน วาล
กับ จมร เป็นสัตว์อย่างเดียวกัน (คือ Yak ปรากฏอยู่ใน
พจนานุกรมของอาจารย์อีลเดอส์) วิชนี แปลว่า เครื่อง
ปิด วาลวิชนี แปลว่า เครื่องปิดทำด้วยขนวาล จามร
แปลว่า แล้ขนหางจมร (คือ จามรี)”^{๓๕}

เรื่องความหมายที่ถูกต้องของวาลวิชนีคงเป็นมูล
เหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระแสงจามรีเพิ่มเข้าไปเป็นคู่กับ
พัดวาลวิชนีในสำหรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ให้ตรงกับควา
หมายของคำว่า “วาลวิชนี” โดยไม่ทรงยกเลิกพัดวาล
วิชนีที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้าง
ขึ้น แต่ทรงนับรวมทั้ง ๒ สิ่งนี้เป็นสำหรับเดียวกันและ
เรียกรวมว่า “วาลวิชนี” ด้วยกันสืบมา

รูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในลักษณะเดียวกับแผ่นไม้
จำหลักและพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการทั้งองค์
ใหญ่และองค์น้อย ยังปรากฏที่บัญชีไม้จำหลักของพระ
อุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันบาน
เดิมทางวัดนำไปเก็บรักษาไว้ เข้าใจว่าบานเดิมน่าจะแกะ
ขึ้นเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสที่พระอารามแห่งนี้ เรียงลำดับ
จากบนลงล่าง ได้แก่ อุณหิส พระขรรค์ ธารพระกร พระ
แสงจามรี และฉลองพระบาทเชิงงอน (โดยไม่มีพัดวาล
วิชนีรวมอยู่ด้วย) มีจารึกคาลาภาษาบาลีที่พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์กำกับรูปไว้
(ปัจจุบันไม่ปรากฏแล้ว) ว่า “วาฬวิชนี อุณหิสส์ ขคโค
ทญฺเฑ จ ปาทุกา”^{๓๖} แปลว่า พระแสงจามรี อุณหิส
พระแสงขรรค์ ธารพระกร และฉลองพระบาท ตรงกับที่
ปรากฏในพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการองค์ใหญ่
และองค์น้อย และคาลาดังกล่าวก็ยิ่งใกล้เคียงกับที่ปรากฏ
ในพระคัมภีร์อภิธานัปทปิภา คาลาที่ ๓๕๘ ต่างกันตรง
ที่จัดกับธารพระกรเท่านั้น

เกี่ยวกับเรื่องเครื่องราชกกุธภัณฑ์บนบานัญชรวัด
บวรนิเวศวิหารนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ
ยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงพระดำริว่า พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์อนุโลมตามแบบอย่าง

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ของไทยจึงใช้ธารพระกรแทนจักร^{๓๗} แสดงให้เห็นว่า ได้ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในความหมายของเครื่องราชกกุธภัณฑ์มาตั้งแต่ทรงพระผนวชแล้ว เมื่อทรงครองสิริราชสมบัติจึงได้ทรงแก้ไขให้ถูกต้องโดยเพิ่มพระแสงจามรีเพิ่มเข้าไปคู่กับพัตวาลวิชนีของเดิมเพื่อรักษาความหมายที่ถูกต้องของคำว่าวาลวิชนีไว้ และเพื่อให้ถูกต้องเป็นแบบแผนทั้งสำหรับจึงทรงสร้างพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่) ขึ้นเพื่อทรงรักษาความหมายของเครื่องราชกกุธภัณฑ์ให้ถูกต้องตามตำรา อย่างน้อยก็ในพระราชลัญจกรที่ทรงสถาปนาขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้ เพราะไม่อาจที่จะทรงเปลี่ยนเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งสำรับที่สมเด็จพระบรมราชบุพการีทรงสร้างมาแล้วได้ คงได้แต่การเพิ่มเติมเข้าไปในสิ่งที่ทรงพอจะกระทำได้เช่นในกรณีของวาลวิชนีเพื่อให้ถูกต้องตรงตามความหมายในภายหลังเท่านั้น

สรุปและส่งท้าย

ความรู้ที่ว่าแผ่นไม้จ้ำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์เป็นโบราณวัตถุจากสมัยสุโขทัยหรืออยุธยาคงได้เวลาแล้วที่จะต้องพลิกความรู้กลับมาบทวนกันใหม่ เพราะนอกจากรูปพรรณสัณฐานของแผ่นไม้จ้ำหลักจะจำลองแบบมาจากพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่) ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นแล้ว หลายสิ่งที่จำหลักบนนั้นไม่ว่าจะเป็นอักษรขอม ภาษาไทย คำว่า “พระบรมราชโองการ” อักษรอริยະที่ประกอบกันขึ้นเป็นคำว่า “*โอม*” เพื่อใช้แทนเครื่องหมายอุณาโลม ตลอดจนรูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่สร้างขึ้นเพื่อให้ความหมายของคำว่า “อุณหิส” และ “วาลวิชนี” ตามพระบาลี ล้วนแล้วแต่เป็นพระราชดำริริเริ่มของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น อายุเวลาของไม้จ้ำหลักแผ่นนี้จึงไม่ควรค่าขึ้นไปจนถึงสมัยสุโขทัยหรืออยุธยาแต่เป็นสมัยรัตนโกสินทร์ในช่วงประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔-ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นี้เอง

ส่วนการเรียกชื่อแผ่นไม้จ้ำหลักถ้าพิจารณาจากข้อความ “ราชะกุฯ” และ “พระระ” หรือราชกกุธภัณฑ์ซึ่งไม่มีในพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่) ก็

อาจเป็นไปได้ว่าผู้สร้างคงตั้งใจสร้างแผ่นไม้จ้ำหลักโดยเน้นที่รูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์และอาศัยรูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในพระราชลัญจกรดังกล่าวมาเป็นแบบมากกว่าจะจำลองแบบพระราชลัญจกรก็เป็นได้เช่นกัน แต่อย่างไรก็ตาม การเรียกไม้จ้ำหลักแผ่นนี้ว่า “แผ่นไม้จ้ำหลักรูปพระราชลัญจกรพระบรมราชโองการ (องค์ใหญ่)” ว่ากันไปแล้วดูจะสื่อความได้ครอบคลุมสัญลักษณ์และความหมายนานาประการที่ปรากฏในลายพระราชลัญจกรได้ดีกว่าการเรียกว่า “แผ่นไม้จ้ำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์” ซึ่งมุ่งประเด็นไปที่เรื่องเครื่องราชกกุธภัณฑ์เพียงอย่างเดียว เพราะจากที่อภิปรายกันมาอย่างยืดยาวในบทความนี้ก็คงพอจะเห็นได้ว่า ยังมีความหมายหลายประการไม่ว่าจะเป็นเรื่องพระบรมราชโองการ และเรื่อง*โอม* แบบหนังสืออริยະ อันเป็นพระราชดำรินี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแฝงอยู่ในแผ่นไม้จ้ำหลักนอกเหนือไปจากเรื่องเครื่องราชกกุธภัณฑ์

อย่างไรก็ดี ประเด็นที่คงเกินขอบเขตของบทความนี้ไปมากเพราะคงต้องเปลืองพื้นที่อีกหลายหน้ากระดาษมาอภิปรายอีกก็คือ ไม้จ้ำหลักแผ่นนี้เคยใช้เป็นอะไรมาก่อนที่จะนำไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง ในฐานะโบราณวัตถุ เพราะถ้าเราทราบแล้วว่า นำมาจากศาลากลางจังหวัดสุโขทัยมีใจจากปรางค์ประธาน วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง (สวรรคโลกเก่า) ตามที่เคยเชื่อกันมา ทั้งการวิเคราะห์ก็บ่งชี้ว่ามีได้สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยหรืออยุธยาแล้วแต่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว น้ำหนักของข้อสันนิษฐานว่า ไม้จ้ำหลักแผ่นนี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นการอุทิศเครื่องราชกกุธภัณฑ์ (จำลอง) ถวายเป็นพุทธานุชาแด่พระบรมธาตุตั้งตัวอย่างจากเครื่องราชกกุธภัณฑ์จำลองที่พบในกรุปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงต้องมาพิจารณากันใหม่

เรื่องนี้คงต้องรอให้ท่านผู้สนใจใคร่มาช่วยกันไขความจริงเพื่อความกระจ่างต่อไป **👉**

เชิงอรรถ

๑ วิทย์ พินคันเงิน. *เครื่องราชภัณฑ์*. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๑), น. ๑-๒.

๒ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “เครื่องราชกกุธภัณฑ์ (พื้นเมือง),” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*, ๒๐ (มิถุนายน ๒๕๔๒), น. ๑๑๓-๑๑๔.

๓ กรมศิลปากร. *พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย*. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ม.ป.พ.), น. ๑๒๖-๑๒๗.

๔ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. *จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก*. (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๖), น. ๑๒๒-๑๒๕. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการฉลองวันประสูติครบ ๑๐๐ ปี ๒๘ เมษายน ๒๕๐๖).

๕ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๗๑.

๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. *เที่ยวเมืองพระร่วง*. (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๖), น. ๑๘๔-๑๙๔.

๗ กรมศิลปากร. *พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง จังหวัดสุโขทัย*. น. ๑๒๖-๑๒๗.

๘ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๒๒-๑๒๕.

๙ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “เครื่องราชกกุธภัณฑ์ (พื้นเมือง),” น. ๑๑๓.

๑๐ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. “ตำนานวังนำ,” ใน *ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๓*. (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๔), น. ๒๕. (พิมพ์แจกในงานศพ นางสุนชาติโอสถ).

๑๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔*. (กรุงเทพฯ : มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๗), น. ๖๓.

๑๒ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. *พระราชลัญจกร*. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๓๙), น. ๕๘, ๑๓๘. (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษกเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ๕๐ ปี วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๙ และในมหามงคลวโรกาสพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดสร้างและจัดพระราชพิธีจารึกพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ทองคำประจำรัชกาล วันที่ ๒๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๘).

๑๓ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๔๗-๑๔๘.

๑๔ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๔๗.

๑๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และพระยาอนุমানราชธน. *บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ*. ๒ เล่ม. (พระนคร : มหาวิทยาลัยและสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖), ๒, น. ๑๕๓.

๑๖ *เรื่องเดียวกัน*, ๒, น. ๑๖๑.

๑๗ *เรื่องเดียวกัน*, ๒, น. ๑๖๓.

๑๘ *เรื่องเดียวกัน*, ๒, น. ๑๖๑.

๑๙ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *สวดมนต์*

ตัวอริยະ. (กรุงเทพฯ : วัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๔๗), ไม่มีเลขหน้า. (พระบรมราชานุสรณ์ เนื่องในวันพระบรมราชสมภพและวันเสด็จสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาปวารณาดีลี วันพฤหัสบดีที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗).

๒๐ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และพระยาอนุমানราชธน. *บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ*. ๒, น. ๑๖๕, ๑๖๙.

๒๑ *เรื่องเดียวกัน*, ๒, น. ๑๖๗-๑๖๘.

๒๒ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. *พระราชลัญจกร*. น. ๑๔๘.

๒๓ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๑๓๘.

๒๔ กำธร สติรกุล. *ลายสือไทย ๗๐๐ ปี (ฉบับปรับปรุง)*.

(กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๗), น. ๑๓๑.

๒๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และพระยาอนุমানราชธน. *บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ*. ๒, น. ๑๖๙.

๒๖ ญัฎฐภัทร จันทวิษ. *พระราชพิธีบรมราชาภิเษก*. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), น. ๘. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐).

๒๗ พระมหานามเถระ. *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มหาวงศ์*. แปลโดย พระยาธรรมปโรหิตและพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๔), น. ๑๗๘.

๒๘ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. *พระคัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกาหรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), น. ง.

๒๙ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๙๖.

๓๐ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๒๔๖.

๓๑ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “เครื่องราชกกุธภัณฑ์ (พื้นเมือง),” น. ๑๑๔.

๓๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *สาส์นสมเด็จพระ*. ๒๗ เล่ม. (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๔), ๑๐, น. ๒๗-๒๙.

๓๓ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. *พระคัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกาหรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย*. น. ๗๖.

๓๔ *เรื่องเดียวกัน*, น. ๙๖.

๓๕ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *สาส์นสมเด็จพระ*. ๑๔, น. ๑๐๕.

๓๖ *เรื่องเดียวกัน*, ๑๐, น. ๒๘-๒๙.

๓๗ *เรื่องเดียวกัน*, ๑๐, น. ๒๙.